

MAREK STANISŁAW SZCZEPAŃSKI

13 kwietnia 1956 – 11 października 2023

11 października 2023 zmarł Profesor Marek Stanisław Szczepański – wybitny socjolog, uczyony, nauczyciel akademicki, przez lata związany z Uniwersytetem Śląskim w Katowicach. Jego bogaty i zróżnicowany dorobek badawczy obejmował przede wszystkim prace z zakresu teorii zmiany i rozwoju społecznego, socjologii miasta i przestrzeni, socjologii regionu i społeczności lokalnych. Ponadto zainteresowania badawcze wiązał z socjologią edukacji, socjologią mniejszości etnicznych czy historią idei społecznych. Był wnikliwym obserwatorem i dociekliwym badaczem życia społecznego.

* * *

Profesor Szczepański urodził się 13 kwietnia 1956 roku w Częstochowie. Studia na kierunku *socjologia* rozpoczął w Uniwersytecie Śląskim w 1973 roku. W roku 1978 obronił z wyróżnieniem pracę magisterską, a pięć lat później uzyskał stopień naukowy doktora. Z Uniwersytetem Śląskim, który stanowił główny

ośrodek jego błyskotliwej kariery naukowej, pozostał związany do końca życia. W 1989 roku na podstawie rozprawy *Modernizacja, rozwój zależny, rozwój endogenny. Socjologiczne studium teorii rozwoju społecznego* zdobył stopień naukowy doktora habilitowanego. 10 maja 1995 otrzymał tytuł profesora nauk humanistycznych, a od 1998 do 2023 roku w macierzystym uniwersytecie pracował na stanowisku profesora zwyczajnego.

Szczególne miejsce w pracy naukowej Profesora zajmowały teorie rozwoju społecznego. Wykorzystywał je do badań i analiz zmian społecznych różnych obszarów świata. Kwestię modernizacji krajów Afryki przybliżył w książce *Manowce władzy. Rzecz o elitach afrykańskich* (1989). Zmianę społeczną Polski i jej regionów opisywał między innymi w publikacji *Pokusy nowoczesności. Polskie dylematy rozwojowe* (1992), w której do interpretacji transformacji systemowej aplikował paradygmatyczne koncepcje rozwoju społecznego. Wyniki Jego prac badawczych stanowiły punkt odniesienia dla studiów prowadzonych w innych krajach europejskich – Czechach, Słowacji czy Niemczech. W licznych publikacjach z zakresu teorii rozwoju powracał do koncepcji osobowości nowoczesnej. Jak zauważał, bez jednostek wyposażonych w taki typ osobowości rozwój społeczny nie jest możliwy. Spostrzeżenie to pozostało bliskie Profesorowi, który wielokrotnie wskazywał na powiązania osobowości nowoczesnej, zaangażowanego obywatela i społecznie odpowiedzialnego menedżera. Tej problematyce poświęcona była jedna z Jego ostatnich publikacji *Confucian virtues and managerial virtues at the dawn of the twenty-first century: a sociological study* (2023) (współautorstwo Małgorzata Suchacka, Izabela Handzlik).

Profesor Marek S. Szczepański był znakomitym znawcą problematyki miejskiej. Wraz z profesorem Bohdanem Jałowieckim był autorem pierwszego polskiego podręcznika z zakresu socjologii miasta – *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej* (2002). Do dziś jest on wykorzystywany jako bogate źródło wiedzy przez kolejne generacje studentów nie tylko socjologii, ale też architektury, urbanistyki lub geografii społecznej. Wydanie podręcznika poprzedziły liczne badania i publikacje z zakresu socjologii miasta. Wśród nich wyróżnić trzeba jedną z pierwszych książek krytycznie odnoszącą się do skutków wytwarzania przestrzeni w realnym socjalizmie – »*Miasto socjalistyczne*« i *świat społeczny jego mieszkańców* (1991). W tej poświęconej Tychom publikacji Profesor poddał wnikliwej analizie proces budowy miasta i jego niedostatki infrastrukturalne, jednocześnie portretując życie jego mieszkańców. W studium tym czytelnicy dostrzegają nie tylko niezwykłą łatwość budowania teoretycznych uogólnień wynikających z uzyskanych w trakcie badań danych, ale i wielki dar Profesora Marka Szczepańskiego – umiejętność zauważania szczegółów istotnych dla zrozumienia codziennego funkcjonowania społeczności.

Szerokie zainteresowania Profesora Szczepańskiego obejmowały również problematykę regionu i społeczności lokalnych. Pośród najważniejszych prac

poświęconych tym zagadnieniom wymienić należy podręcznik *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej* (współautorzy Bohdan Jałowiecki i Grzegorz Gorzelak, Tychy 2007) i wybór tekstów *Socjologia regionu i społeczności lokalnych. Antologia* (wraz z Anną Śliz, Robertem Geislerem i Borysem Cymbrowskim 2011). Uznanie w świecie akademickim zdobyła też książka *Opel z górniczym pióropuszem. Restrukturyzacja województwa katowickiego 1989-1996* wydana po raz pierwszy w 1997 roku, a później kilkakrotnie uzupełniana i wznawiana. Publikacja ta stanowi przenikliwy obraz przemian transformacyjnych górniczo-hutniczego Śląska końca XX wieku.

* * *

Profesor Marek Szczepański pełnił liczne funkcje w Uniwersytecie Śląskim. W latach 1990–1993 był prodziekanem Wydziału Nauk Społecznych. Od 1993 do 2008 był dyrektorem Instytutu Socjologii, równocześnie kierował Zakładem Socjologii Rozwoju (1991–2019). Ponadto związany był z Uniwersytetem Opolskim, Akademią im. Jana Długosza w Częstochowie, Akademią Techniczno-Humanistyczną w Bielsku Białej, Uniwersytetem SWPS w Warszawie, Akademią WSB w Dąbrowie Górniczej. Był również współzałożycielem Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych im. ks. Emila Szramka w Tychach – jednej z nielicznych w kraju szkół wyższych o charakterze municypalnym. W latach 2001–2007 Profesor Szczepański pełnił funkcję Rektora tej uczelni.

Jako autor lub współautor opublikował ponad 350 prac naukowych wydanych w Polsce i za granicą. Był członkiem redakcji prestiżowych czasopism naukowych, stałym recenzentem i redaktorem numerów specjalnych. Współpracował między innymi z redakcjami czasopism *Studia Socjologiczne*, *Polish Sociological Review* czy *Studia Lokalne i Regionalne*. Eseje i felietony zamieszczał między innymi w miesięczniku społeczno-kulturalnym *Śląsk* oraz *Dzienniku Zachodnim*.

Doświadczenia naukowe Profesor Marek Szczepański zdobywał także dzięki kontaktom zagranicznym – stażom naukowym, udziałom w wykładach gościnnych i konferencjach międzynarodowych między innymi we Francji (Université de Rouen Normandie), Hiszpanii (Universidad de Oñate), Kanadzie (Université du Québec), Niemczech (Brandenburg-Berliner Institut für Sozialwissenschaftliche Studien), Słowacji (Univerzita Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy) czy Stanach Zjednoczonych USA (Georgetown University). Rezultatem współpracy zagranicznej Profesora było między innymi przyznanie grantów badawczych dotyczących przeobrażeń tradycyjnych regionów przemysłowych w Polsce i Europie czy społecznej odpowiedzialności przedsiębiorstw jako instrumentu zrównoważonego rozwoju regionalnego.

Istotnym obszarem aktywności Profesora była działalność dydaktyczna. Jego wykłady gromadziły rzesze słuchaczy, był bowiem wybitnym mówcą i erudytą. Był także promotorem licznych prac dyplomowych i blisko 50 prac doktorskich. Jego podopieczni zapamiętają Go jako życzliwego opiekuna i przewodnika naukowego. Zaangażowanie Profesora Szczepańskiego owocowało wyróżnieniami i nagrodami dla prac przygotowywanych pod Jego kierunkiem.

Działalność naukowo-dydaktyczną Profesor Szczepański łączył z zaangażowaniem w wielu gremiach naukowych. Był wiceprzewodniczącym Komitetu Socjologii Polskiej Akademii Nauk, a następnie jej Członkiem Korespondentem. Należał do Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności (Stacja PAU w Katowicach), Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów (Sekcja I – Nauki Humanistyczne i Społeczne). Przewodniczył Radzie Naukowo-Programowej Międzynarodowego Centrum Studiów Śląskich, Radzie Naukowej Państwowego Instytutu Naukowego – Instytut Śląski w Opolu. Pracował jako ekspert Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowego Centrum Badań i Rozwoju oraz Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.

Był laureatem wielu wyróżnień i nagród. W 2016 roku otrzymał uniwersytecką Nagrodą „*Pro Scientia et Arte*” przyznaną „w uznaniu wybitnych osiągnięć naukowych i dydaktycznych” oraz Złotą Odznakę Honorową za Zasługi dla Województwa Śląskiego. Otrzymał także Medal Komisji Edukacji Narodowej oraz między innymi nagrody: imienia Wesleya Dougilla (Wielka Brytania); Filar Śląska oraz Nagrodę Górnośląskiego Towarzystwa Literackiego, Śląską Nagrodę Jakości oraz nagrody JM Rektora Uniwersytetu Śląskiego I i II stopnia za działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną.

Profesorowi Markowi Szczepańskiego bliskie były sprawy Górnego Śląska i jego przekształceń. Wielokrotnie wypowiadał się jako ekspert dla mediów, brał udział w lokalnych konferencjach, a Jego publikacje na temat transformacji gospodarczej branży górniczej znane były w kraju i za granicą. Był orędownikiem powołania Górnośląskiego Związku Metropolitalnego i współautorem pierwszej strategii dla metropolii. Szczególnym miejscem były dla Niego Tychy – miasto, w którym przez lata mieszkał. Był pomysłodawcą i organizatorem dorocznych Tyskich Seminariów Majowych odbywających się od 1992 do 2009 roku, których efektem było między innymi powstanie monografii miasta *Tychy 1939-1993* (1996) wydanej pod Jego redakcją. W uznaniu zasług dla miasta Profesor Szczepański otrzymał zaszczytny tytuł Obywatela Honorowego Miasta Tychy.

* * *

Niezmiernie trudno jest przedstawić sylwetkę naszego Profesora już w kilka dni po Jego odejściu. Dorobek naukowy Profesora doczeka się z pewnością

w przyszłości odrębnych opracowań. Jego prywatne, wykraczające daleko poza socjologiczne tematy, pasje pozostaną znane tym, którzy mieli zaszczyt poznać Go bliżej. Pamiętamy, że należąc do czołówki polskich naukowców był równocześnie znawcą poezji, miłośnikiem zwierząt, koneserem wina i globtroterem. Źródłem jego podróżniczej fascynacji były reportaże Ryszarda Kapuścińskiego, którego znał osobiście, a w roku 1997 był promotorem w przewodzie o nadaniu mu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Śląskiego. Prawdziwy drogowskaz stanowiła dla Profesora Szczepańskiego twórczość Zbigniewa Herberta. Traktował ją z najwyższym uznaniem jako źródło dla głębokiego namysłu i refleksji. Lekturze *Pana Cogito* oddawał się wielokrotnie.

Przed wszystkim jednak Profesor lubił rozmawiać ze spotykanymi na swej drodze ludźmi. Bezpośrednie doświadczanie ich obecności stanowiło dla Niego najcenniejsze źródło spojrzenia na zmieniający się świat. Z jednej strony charakteryzował się profesjonalnym podejściem do podejmowanych tematów badawczych, z drugiej promieniował otwartością, a do napotkanych osób odnosił się z szacunkiem należnym każdemu człowiekowi. I takiej postawy oczekiwał od swoich podopiecznych, dla których pozostanie nie tylko wielkim naukowcem i mentorem, ale też barwnym i interesującym rozmówcą. Członkowie społeczności akademickiej zapamiętają Go jako Kolegę, Nauczyciela, Mistrza, dla którego *Życie to [była] socjologia*. W tak zatytułowanym wywiadzie-rzecz podkreślał: „*Socjologiem jest się nieustająco*”. I taką perspektywę życiową przyjmował.

Cześć Jego pamięci.

*Krzysztof Bierwiazzonek
Grzegorz Gawron
Barbara Lewicka
Małgorzata Suchacka*